Нотатки сучасної біології
Notes in Current Biology

УДК 582.639 DOI: https://doi.org/10.29038/NCBio.24.2-12

Видовий склад родини Розові (Rosaceae Juss.) у флорі м. Житомира

М. К. Пацюк, С. А. Костюшко

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, Україна

Адреса для листування: kostivna@ukr.net

Отримано: 08.10.24; прийнято до друку: 15.12.24; опубліковано: 30.12.24

Резюме. У флорі м. Житомира виявлено 21 вид рослин родини Rosaceae: *яблуня дика* (*Málus sylvéstris*), *груша звичайна* (*Pyrus communis*), *слива колюча* (*Prúnus spinósa*), *слива розлога*, або *терен* (*Prúnus cerasífera*), *кизил*, або *дерен справжній* (*Cornus mas*), *малина звичайна* (*Rúbus idáeus*), *шипшина собача* (*Rosa canina*), *шипшина травнева* (*Rósa majális*), *глід колючий* (*Crataegus oxyacantha*), *горобина звичайна* (*Sorbus aucuparia*), *ожина сиза* (*Rubus caesius*), *гадючник звичайний* (*Filipendula vulgaris*), *айва звичайна* (*Cydonia oblonga*), *спірея верболиста* (*Spiraea salicifolia*), *гравілат річковий* (*Geum rivale*), *суниці лісові* (*Fragaria vesca*), *черешня* (*Prúnus ávium*), *черемха звичайна* (*Prunus padus*), *перстач прямостоячий* (*Potentílla erécta*), *перстач гусячий* (*Potentilla anserina*), *парило звичайне* (*Agrimonia eupatoria*). За частотою трапляння найпоширенішими виявилися 4 види рослин (*малина звичайна*, *перстач гусячий*, *горобина звичайна*, *суниці лісові*), малопоширеними – 10 видів (*спірея верболиста*, *гадючник звичайний*, *ожина сиза*, *гравілат річковий*, *айва звичайна*, *глід колючий*, *кизил*, або *дерен справжній*, *шипшина травнева*, *слива колюча*, *яблуня дика*), 7 видів займають середнє положення за частотою трапляння (*груша звичайна*, *перстач прямостоячий*, *черемха звичайна*, *черешня*, *шипшина собача*, *парило звичайне*, *слива розлога*). Виділені екологічні групи рослин: по відношенню до вологості ґрунту – мезофіти, мезогігрофіти, мезоксерофіти; по відношенню до світлового режиму – факультативні геліофіти, сціофіти, геліофіти; по відношенню до вмісту солей у ґрунті – мезотрофи, евмезотрофи. Трапляються види у складі лучно-болотної, лучно-степової, рудеральної, неморальної та бореальної флори. До фанерофітів належать 13 видів рослин Rosaceae, до гемікриптофітів – 6 видів, до хамефітів – 2 види.

Ключові слова: родина Розові, флора, екологічні групи, м. Житомир.

Species composition of the family Rosaceae Juss. in the flora of Zhytomyr

M. K. Patsyuk, S. A. Kostiushko

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

Correspondence: kostivna@ukr.net

Abstract. The 21 species of plants of the Rosaceae family have been identified in the flora of Zhytomyr: *Málus sylvéstri*, *Pyrus communi*, *Prúnus spinós*, *Prúnus cerasífera*, *Cornus mas*, *Rúbus idáeus*, *Rosa canina*, *Rósa majális*, *Crataegus oxyacantha*, *Sorbus aucuparia*, *Rubus caesius*, *Filipendula vulgaris*, *Cydonia oblonga*, *Spiraea salicifolia*, *Geum rivale*, *Fragaria vesca*, *Prúnus ávium*, *Prunus padus*, *Potentílla erécta*, *Potentilla anserina*, *Agrimonia eupatoria*. In terms of frequency of occurrence, 4 plant species were the most common (*Rúbus idáeus*, *Sorbus aucuparia*, *Fragaria vesca*, *Potentilla anserina*), 10 species were rare (*Málus sylvéstris*, *Prúnus spinósa*, *Cornus mas*, *Rósa majális*, *Crataegus oxyacantha*, *Rubus caesius*, *Filipendula vulgaris*, *Cydonia oblonga*, *Spiraea salicifolia*, *Geum rivale*), 7 species are medium in terms of frequency of occurrence (*Pyrus communis*, *Prúnus cerasífera*, *Rosa canina*, *Prúnus ávium*, *Prunus padus*, *Potentílla erécta*, *Agrimonia eupatoria*). Ecological groups of plants are distinguished: in relation to soil moisture – mesophytes, mesohygrophytes, mesoxerophytes; in relation to light conditions – facultative heliophytes, sciophytes, heliophytes; in relation to the salt content of the soil – mesotrophs, eumesotrophs. Species are found in the meadow-swamp, meadow-steppe, ruderal, non-moral and boreal flora. Phanerophytes include 13 species of Rosaceae plants, hemicryptophytes – 6 species, and chamefits – 2 species.

Keywords: Rosaceae family, flora, ecological groups, Zhytomyr.

© Пацюк М., Костюшко С., 2024

ВСТУП

Родина Rosaceae включає близько 120 родів та 3500 видів, які поширені в помірних та субтропічних регіонах, менше – в тропіках і пустелях. В Україні нараховується 59 родів та більше 280 видів; в культурі вирощується понад 300 видів, які не зустрічаються в дикій природі. В окремих регіонах України родина Rosaceae є найчисельнішою за кількістю видів [10]. За останніми молекулярно-генетичними даними, родина Rosaceae є сестринською групою по відношенню до інших представників порядку Rosales. В межах родини виділені такі підродини: Rosoideae, Pryadoideae, Spiraeoideae та 11 триб. Для кожного з таксонів з урахуванням правил Кодексу номенклатури, наведені наукові назви та дані [10, 13]. Представники родини представлені різними життєвими формами – травами, кущами, ліанами, деревами та мають цінне значення в лісовому господарстві, генетиці та селекції, харчовій промисловості, медицині, ландшафтознавстві, наукових дослідженнях, природоохоронній діяльності, а також у вивченні флори окремих регіонів для з'ясування різноманіття рослинного світу та виявлення червонокнижних видів [8, 10, 11]. В результаті антропогенного та техногенного впливів на рослинність, особливо актуальним є дослідження видового складу та особливостей поширення лісової й лучної рослинності, яка зазнає постійного впливу внаслідок діяльності людини.

Видовий склад та поширення основних представників родини Rosaceae на території Львівської та Волинської областей й Шацького національного природного парку проаналізовано у працях В. І. Гончаренка, Т. О. Кузяріної, П. Т. Ященка, М. М. Мусієнка та ін. [1-4; 6-9; 12; 14]. М. М. Федорчуком детально описані види родини Rosaceae, вказані їх еколого-ценотичні особливості та характер поширення в Україні [11]. Окрім того, автором розроблений окремий чеклист флори України, який присвячений родині Розові [10]. Флора Житомирщини не є дослідженою й інформація про склад окремих видів рослин відсутня. Тому, метою нашого дослідження було з'ясувати видовий склад родини Розові в околицях м. Житомира.

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз літературних даних [1-14] та матеріалів фондового гербарію кафедри ботаніки, біоресурсів та збереження біорізноманіття Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Здійснені маршрутно-експедиційні дослідження по різнотипним фітоценозам околиць м. Житомира. Польові дослідження тривали впродовж 2022–2024 р.р. під час проходження навчальних практик. Було здійснено 5 виїздів в межах околиць м. Житомира. Отримані матеріали та власні спостереження узагальнені літературними даними. Для аналізу видового складу родини Rosaceae був складений конспект. Матеріали занесені до інформаційних таблиць, що створені у форматі Excel (2007). Визначали частоту трапляння рослин, як частку рослин певного виду від загальної кількості досліджених рослин [15]. Життєві форми рослин визначали за Х. Раункієром [16].

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У ході наших досліджень ми виявили 21 вид рослин родини Rosaceae. Це такі види: *яблуня дика* (*Málus sylvéstris*), *груша звичайна* (*Pyrus communis*), *слива колюча* (*Prúnus spinósa*), *слива розлога*, або *терен* (*Prúnus cerasífera*), *кизил*, або *дерен справжній* (*Cornus mas*), *малина звичайна* (*Rúbus idáeus*), *шипшина собача* (*Rosa canina*), *шипшина травнева* (*Rósa majális*), *глід колючий* (*Crataegus oxyacantha*), *горобина звичайна* (*Sorbus aucuparia*), *ожина сиза* (*Rubus caesius*), *гадючник звичайний* (*Filipendula vulgaris*), *айва звичайна* (*Cydonia oblonga*), *спірея верболиста* (*Spiraea salicifolia*), *гравілат річковий* (*Geum rivale*), *суниці лісові* (*Fragaria vesca*), *черешня* (*Prúnus ávium*), *черемха звичайна* (*Prunus padus*), *перстач прямостоячий* (*Potentílla erécta*), *перстач гусячий* (*Potentilla anserina*), *парило звичайне* (*Agrimonia eupatoria*). За нашими дослідженнями роди Перстач, Слива, Шипшина представлені 2 видами кожний, усі інші роди (Суниця, Черешня, Черемха, Парило, Яблуня, Груша, Кизил, Малина, Глід, Горобина, Ожина, Гадючник, Айва, Спірея, Гравілат) – по одному виду кожен.

За частотою трапляння найпоширенішими виявилися 4 види рослин родини Rosaceae, малопоширеними – 10 видів, 7 видів займають середнє положення за частотою трапляння (рис. 1). За життєвими формами виявлені види розподілені так: дерева – 8 видів (40 %), кущі – 6 видів (30 %), трави – 6 видів (30 %).

Серед досліджених представників родини Розові відсутні види, які занесені до Червоної книги України.

За класифікацією життєвих форм Х. Рауінкєра [16], 6 видів (28,5 %) рослин належать до гемікриптофітів – рослини, у яких бруньки відновлення зимою розташовані на рівні ґрунту і їх захищають рештки відмерлих вегетативних органів та сніг. Переважно розеткові або напіврозеткові рослини. Це такі види: *суниці лісові*, *перстач прямостоячий*, *перстач гусячий*, *парило звичайне*, *гадючник звичайний*, *гравілат річковий*.

13 видів (62 %) виявилися фанерофітами – рослини, у яких бруньки відновлення в зимовий період перебувають високо над землею. Це переважно дерева і чагарники. Наприклад, *черемха звичайна*, *яблуня дика*, *груша звичайна*, *слива колюча*, *слива розлога*, *дерен справжній*, *малина звичайна*, *шипшина собача*, *шипшина травнева*, *глід колючий*, *горобина звичайна*, *айва звичайна*.

До хамефітів належать два види (9,5 %) – рослини, бруньки відновлення яких взимку знаходяться невисоко над землею. Це рослини: *ожина сиза*, *спірея верболиста*.

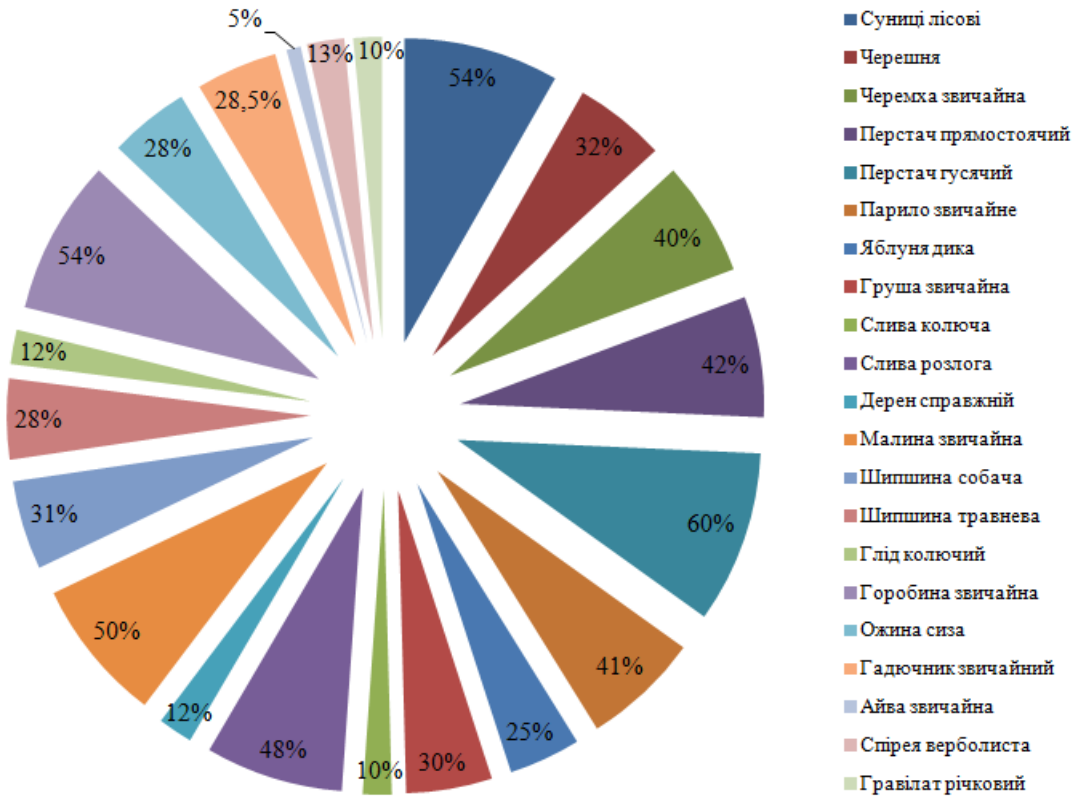

Рис. 1. *Частота трапляння основних представників родини Rosaceae у флорі м. Житомира (у %)*

По відношенню до вологості ґрунту серед представників родини Розові переважають мезофіти (76 %) (*суниці лісові*, *черешня*, *черемха звичайна*, *яблуня дика*, *груша звичайна*, *слива колюча*, *слива розлога*, *дерен справжній*, *малина звичайна*, *шипшина собача*, *шипшина травнева*, *глід колючий*, *горобина звичайна*, *ожина сиза*, *айва звичайна*, *спірея верболиста*), тобто рослини, які зустрічаються на помірно зволожених ґрунтах. Група мезогігрофітів (14 %) представлена такими рослинами: *перстач прямостоячий*, *перстач гусячий*, *гравілат річковий*, які зустрічаються у вологих та заболочених місцезростаннях. Два види рослин належать до мезоксерофітів (9,5 %) – рослини, які зустрічаються на помірно зволожених і сухих ґрунтах (*парило звичайне*, *гадючник звичайний*).

По відношенню до режиму освітленості більшість досліджених видів рослин належать до факультативних геліофітів (24 %), тобто зустрічаються як на відкритих місцях, так і на узліссях чи по чагарниках; 7 видів – до сціофітів (33 %) – рослини затінених лісових місцезростань; 5 видів – до геліофітів (24%) – світлолюбні рослини відкритих місцезростань.

По відношенню до вмісту солей у ґрунті 19 видів рослин родини Розові належать до мезотрофів (90,5 %), 2 види (9,5 %) – до евмезотрофів.

Крім того, наш аналіз показав, що *перстач прямостоячий*, *перстач гусячий* та *гравілат річковий* належать до лучно-болотної флори; *парило звичайне* та *гадючник звичайний* – до лучно-степової; *шипшина собача* та *шипшина травнева* – до рудеральної; *суниці лісові*, *черешня*, *черемха звичайна*, *яблуня дика*, *груша звичайна*, *слива колюча*, *слива розлога*, *дерен справжній*, *малина звичайна*, *глід колючий*, *айва звичайна*, *спірея верболиста* – до неморальної та *ожина сиза* й *горобина звичайна* – до бореальної флори [5, 8] (табл. 1).

Таблиця 1

Екологічна характеристика виявлених рослин родини Розові (околиці м. Житомира)

№ з/п	Вид	Життєва форма	Флоро-ценотип	Відношення до світлового режиму	Вимоги до вмісту солей в ґрунті	Відношення до вологості ґрунту
1	2	3	4	5	6	7
1.	*Суниці лісові* (*Fragaria vesca*)	гемікриптофіт	неморальний	факультативний геліофіт	евмезотроф	мезофіт
2.	*Черешня* (*Prunus avium*)	фанерофіт	неморальний	сціофіт	мезотроф	мезофіт

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
3.	*Черемха звичайна* (*Prunus padus*)	фанерофіт	неморальний	сціофіт	мезотроф	мезофіт
4.	*Перстач прямостоячий* (*Potentilla erecta*)	гемікриптофіт	лучно-болотний	геліофіт	мезотроф	мезогігрофіт
5.	*Перстач гусячий* (*Argentina anserina*)	гемікриптофіт	лучно-болотний	геліофіт	мезотроф	мезогігрофіт
6.	*Парило звичайне* (*Agrimonia eupatoria*)	гемікриптофіт	лучно-степовий	геліофіт	мезотроф	мезоксерофіт
7.	*Яблуня дика* (*Malus sylvestris*)	фанерофіт	неморальний	факультативний геліофіт	мезотроф	мезофіт
8.	*Груша звичайна* (*Pyrus communis*)	фанерофіт	неморальний	факультативний геліофіт	мезотроф	мезофіт
9.	*Слива колюча* (*Prúnus spinósa*)	фанерофіт	неморальний	сціофіт	мезотроф	мезофіт
10.	*Слива розлога* (*Prúnus cerasífera*)	фанерофіт	неморальний	сціофіт	мезотроф	мезофіт
11.	*Кизил*, або *дерен справжній* (*Cornus mas*)	фанерофіт	неморальний	сціофіт	мезотроф	мезофіт
12.	*Малина звичайна* (*Rúbus idáeus*)	фанерофіт	неморальний	факультативний геліофіт	мезотроф	мезофіт
13.	*Шипшина собача* (*Rosa canina*)	фанерофіт	рудеральний	факультативний геліофіт	мезотроф	мезофіт
14.	*Шипшина травнева* (*Rósa majális*)	фанерофіт	рудеральний	факультативний геліофіт	мезотроф	мезофіт
15.	*Глід колючий* (*Crataégus laevigata*)	фанерофіт	неморальний	факультативний геліофіт	мезотроф	мезофіт
16.	*Горобина звичайна* (*Sorbus aucuparia*)	фанерофіт	бореальний	факультативний геліофіт	мезотроф	мезофіт
17.	*Ожина сиза* (*Rubus caesius*)	хамефіт	бореальний	сціофіт	мезотроф	мезофіт
18.	*Гадючник звичайний* (*Filipendula vulgaris*)	гемікриптофіт	лучно-степовий	геліофіт	евмезотроф	мезоксерофіт
19.	*Айва звичайна* (*Cydonia oblonga*)	фанерофіт	неморальний	геліофіт	мезотроф	мезофіт
20.	*Спірея верболиста* (*Spiraea salicifolia*)	хамефіт	неморальний	сціофіт	мезотроф	мезофіт
21.	*Гравілат річковий* (*Geum rivale*)	гемікриптофіт	лучно-болотний	факультативний геліофіт	мезотроф	мезогігрофіт

ВИСНОВКИ

Отже, у регіоні дослідження ідентифіковано 21 вид рослин родини Розові (Rosaceae). За частотою трапляння найпоширенішими виявилися 4 види, малопоширеними – 10 видів, 7 видів траплялися з частотою від 30 до 48 %. Рослини родини Розові представлені деревами, кущами й травами. Виділені такі екологічні групи рослин: мезофіти (16 видів), мезогігрофіти (3 види), мезоксерофіти (2 види);

факультативні геліофіти (9 видів); сціофіти (7 видів), геліофіти (5 видів); мезотрофи (19 видів), евмезотрофи (2 види); встановлені види, що належать до лучно-болотної (3 види), лучно-степової (2 види), рудеральної (2 види), неморальної (12 видів) та бореальної (2 види) флори. До фанерофітів належать 13 видів рослин Rosaceae, до гемікриптофітів – 6 видів, до хамефітів – 2 види.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко, В. І. *Доповнення до флори Шацького національного природного парку*. Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Біологічні науки. 2007, 7(124), с 39-43.
2. Гончаренко, В. І.; Бузунова, І. О. *Rosa mollis Smith (Rosaceae Juss.) – новий вид у флорі України*. Науковий вісник Чернівецького університету. Біологія. 2007, 343, с 30-33.
3. Гончаренко, В. І.; Калінович, Н. О. *Флора судинних рослин Шацького національного природного парку*. Науковий вісник Волинського університету імені Лесі Українки. Розділ І. Рослинний світ. 2009, 2, с 5-17.
4. Гончаренко, В.; Кузьмішина, І.; Коцун Л. *Родина Rosaceae Juss. у природній флорі та культурі Шацького поозер'я*. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017, 13, с 75-80.
5. Костильов, О. В. *Рудеральна рослинність України*. Український ботанічний журнал. 1990, 1, с 70-73.
6. Кузярін, О. Т. *Сучасне поширення адвентивних видів родини Rosaceae на території Львівської та Волинської областей*. Інтродукція, селекція та захист рослин : матеріали Другої міжнар. наук. конф. (м. Донецьк, 6–8 жовт. 2009 р.). Донецьк. 2009, 1, с 413-417.
7. Кузярін, О.; Кузьмішина, І.; Коцун, Л. *Болотна рослинність Шацького Поозер'я*. Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Біологічні науки. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2015, 2(302), 29-33.
8. Мусієнко, М. М. *Екологія рослин*. Підручник. Київ: Либідь, 2006. 432 с.
9. Ященко, П. Т. *Судинні рослини Шацького національного природного парку*. Шацький національний природний парк. Світязь, 1994; 132-163.
10. Федорончук, М. М. *Чеклист флори України. 4: родина Rosaceae (Rosales, Angiosperms)*. Чорноморський ботанічний журнал. 2022, 18(4), с 30-349.
11. Федорончук, М. М. *Види судинних рослин, описаних з території України, їх типіфікація та критичний аналіз: родина Rosaceae Juss. (роди Amygdalus L., Cerasusmill., Cotoneastermedik., Prunus L., Pyrus L., Sorbus L., Spirae L.)*. Українській ботанійчний журнал. 2007, 64(4), с 520-525.
12. Honcharenko, V. I. *Rubus hirtus Waldst. et Kit. in the flora of Western Polissja*. Biodiversity. Ecology. Adaptation. Evolution : Proceedings of the III International Young Scientists conference, dedicated to 100 anniversary from birth of famous Ukrainian lichenologist Maria Makarevych (Odesa, 15–18 May 2007). Odesa, 2007; p 23-24.
13. Li, Q.-Y.; Guo, W.; Liao, W.-B.; Macklin, J.A.; Li, J.-H. *Generic limits of Pyrinae: Insights from nuclear ribosomal DNA sequences*. Bot. Stud. 2012, 53, p 151-164.
14. Mosyakin, S. L.; Fedoronchuk, M. M. *Vascular plants of Ukraine*. A nomenclature checklist. ed. S. L. Mosyakin. Kiev, 1999; s 284-299.
15. Raunkiaer, C. *Formations Undersogelse og Formations Statistik*. Investigations and statistics of plant formations. 1934, p 201-282.
16. Smith, W. G. *Raunkiaer's «life-forms» and statistical methods*. Journal of Ecology. 1913, 1, p 16-26.

© Пацюк М., Костюшко С., 2024